

גליין 4 - דיני סחורה ואוצר בית דין

לבני הישיבה שליטי"א אשרי העם שסכה לו - אדמתו היא ארץ ה' ולכן היא שייכת לעני ולעשיר, ולכן הסחורה אסורה. בגליון נלמד מהו אוצר בי"ד.

- אצטורי ודפדפיו פלג יום ק"ל יואי היפולדאי געויען - איז לאחר ארוחת צהריים
- גיאי חמישי הוו גילתה סיוסו עיוני אכסמ

אסור סחורה

1. מה טעם איסור סחורה בפירות שביעית?
2. מהו סחורה, לקיטה מהשדה ומכירה, או גם לקנות ולמכור לאחרים?
3. האם האיסור הוא בכל כמות, או רק ביותר מכדי אכילתו?

מקורות

1. משנה - שביעית פרק ח משנה ג - ד
2. בבלי - קידושין (כ, א) דתניא ר' יוסי - סוף העמי וחי המאירי

חי המאירי - כבר ידעת שאסור לעשות סחורה בפירות שביעית שנאמר לאכלה לאכלה ולא לסחורה ולא הבא מכלל עשה עשה אף על פי שאין בהם אלא עשה לא יקל אדם בכך וכבר אמרו היו זיהו במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות וכן הדין והענין להוזהר בעבירה קלה כבחמורה שאין אדם יודע עונשו של עבירות דרך הערה אמרו ברומ הסדור של פרשיות של סדר בהר סיני בא וראה כמה

3. ירושלמי (וילנא) מסכת שביעית פרק ח הלכה ג מתני' אין מוכרין פירות שביעית לא במדה ולא במשקל ולא במנין ולא תאנים במנין ולא ירק במשקל ב"ש אומרים אף לא אגוזות ובית הלל אומרים את שדרכו לאגוד אותו בבית אונגין אותו בשוק כגון הכרשין ונץ החלב: גמ' למה כדי שימכרו בזול וישקלו בליטרא וימכרו בזול אם אמר את כן אף הוא אינו נוהג בהן בקדושה תני פירות ח"ל שנוכסו לארץ לא יהו נמכרין לא במדה ולא במשקל ולא במנין אלא בפירות הארץ ואם היו נכרין מותר אמר רבי יוסי ב"ר בון אילין קורדיא דסלקין כני משה מסכת שביעית פרק ח הלכה ג

מתני' אין מוכרין פירות שביעית וכו'. כלומר מה שמוחר למכור כאותו ששנינו בפ' דלעיל שאם לקט לעצמו והותר מותר למכרו וכיוצא בזה וכן מותר למכור מעט מעט כדאמר' שם (בהלכה ד') וכשמוכרין לא ימכור לא במדה ולא במשקל ולא במנין שלא יהא נראה כסוחר בפירות שביעית ומדקדק למוכרין בצמצום במדה וכו' אלא מוכרין אכסרה שמתוך כך ימכור אותם בזול ויהא יכיר שהוא נוהג בהן מנהג הפקר:

4. הרמב"ם פרק ו הל' א - ב. סיכום - משפטי הארץ בצלום.

הפקרת השדה

1. מהו ההפקרה, רק פירות השדה או את כד השדה?
2. האם מותר למנוע חלק מהאנשים להיכנס לשדה? לבעלי חיים?
3. האם מותר לבנות גדר הגנה מסביב לשדה?
4. אם לא הפקיר את השדה ובא אחר ולקט פירות, האם זה איסור גזל?

מקורות

1. מקרא - שמות כג, יא. ויקרא - כה ג, ו - ז ורש"י שם, ורמב"ן שם ויקרא כה, ג בא"ד וכן מן התורה שלא יהא אדם.
2. משנה - מכילתא מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק כג פסוק יא (יא) שביעית תשמטנה מלקעש ונמשטה מלסקל. יכול יהא מושב עליה שומרין עד שתגיע שנת הביעור ויתנה להן ת"ל ונמשטה. ואכלו אביני עמך אין לי אלא עני עשיר מנין ת"ל והיתה שבת הארץ לכם לאכלה אם כן למה נאמר אביני עמך רובה לעניים.....כן תעשה לכרמך ליתך והלא הכרם והוית בכלל היו ולמה יצאו להקיש אליהם מה כרם מיוחד שהוא בעשה ועובדין עליו בלא תעשה כך כל שהוא בעשה עובדין עליו בלא תעשה.
3. בבלי - בבא מציעא קו, א מיתבי היתה - אפקעתא דמלכא ורש"י שם ד"ה אפקעתא
4. ירושלמי - תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת פאה פרק ו הלכה א

מתני' בית שמאי אומרים הבקר לעניים הבקר ובה"א אינו הבקר עד שיבקר אף לעשירי' כשמיטה כל עומרי השדה של קב קב וא' של ארבעת קבין ושכחו ב"ש אומרים אינה שחכה ובה"א שחכה: גמ' רבי חיאי בשם ר' יוחנן שמעיהו דבית שמאי לעני ולגר מה ת"ל [ויקרא יט י] תעזוב אותם יש לך עזיבה אחרת כזו מה זו לעניים ולא לעשירים אף מה שנאמר במקום אחר לעניים ולא לעשירים אמר ר"ש ב"ל שמעיהו דב"ה [שמות כג יא] תשמטנה מה ת"ל ונמשטה יש לך נמישה אחרת שהיא כזו מה זו בין לעניים בין לעשירים אף מה שנאמר במקום אחר בין לעניים בין לעשירים מה מקיימו ב"ה שמעיהו דב"ש תעזוב אותם מיעוט זו לעניים ולא

5. רמב"ם - ספר המצוות קלד. שמיטה ויובל פרק ד הל' כד. ועיין ספר המצוות להרמב"ם והמצוות הקנ"ד היא שצונו להפקיר כל מה שתצמיח הארץ בשנת השמיטה והפקיר צמחי אדמתיה כלם לכל אדם. והוא אמרו ית' (משפטי' כג) והשביעית תשמטנה ונמשטה וכו'. ולשון מכילתא [דרשב"ן] והלא הכרם והוית בכלל היה ולמה יצא להקיש אליו מה כרם מיוחד שהוא בעשה עובדים עליו בלא תעשה כך כל שהוא בעשה עובדים עליו בלא תעשה. וענין זה המאמר מה שאספר. וזה שאמרו והעשביעית תשמטנה ונמשטה כולל הפקיר כל מה שיצמח מן הארץ בשנה השביעית מן הענבים והתאנים והותים והאפרסקין והרמונים והתמים והשעשועים ואלת זה. הנה הודיע שהשמיטה הכל מצות עשה ואחר כך פרט ואמר כן תעשה לכרמך ליתך וזה

6. סיכום להלכה - משפטי ארץ ושם הערה 6.
7. מנחת חינוך מצוה פד - חקירה במהות ההפקר

להפקיר כו'. ומביא הרב המחבר במצוה זו דין עבודה ושייך לפרשת תשא בעשה דחריש וקציר כו' כמ"ש המ"ל כאן בהגהותיו ואי"ה שם אכתוב דין עבודה וכאן מ"ה להפקיר כל פירות בשמטל וסיים הרה"ח דנהגת בוכרים ובנקבות בא"י ועובר על זה ונעל שם בשם המכילתא. ואני מסופק אי המצוה אקדקפתא דנבדא הוא דדחמנא ציוהו להפקיר פירותיו שבביעית ומחויב לקיים להפקיר ואם הפקיר ה"ז הפקיר אבל אם אינו הפקיר אינו מופקר ונהי דעובר על עשה מ"מ אינו הפקר רק עובר על גזירת העש"ת א"כ אחר רשאי לימלו והרי הוא גזל ביד אחרים כ"ז שלא הפקיר. ומבואר בכ"מ ור"מ פ"ו מה' מתנות עניים דשביעית פסור מן מעשר כיון הדוא הפקר והפקר פסור מן המעשר א"כ כ"ז שלא הפקיר כיון דל"ה הפקר חייב לעשר. אא דלמא הפקר זה א"כ העבילים להפקיר רק הוא אפקעתא דמלכא שהוא ממילא הפקר רק אם נעל כרמו עובר על עשה זו והרי הוא גזל הרבים אבל ממילא הוי הפקר אם כן פסור ממעשר בכל עניין. וכן אם אחר וכה בע"כ דבעלים הרי עלו דזוכה מן אוצר בית דין - עיין רמב"ן ויקרא פרק כה פסוק ז. סיכום וסקירה היסטורית - משפטי ארץ

קשה אבקה של שביעית ר"ל איסור קל שבה והוא מכירת הפירות דרך סחורה אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר מפלגיו...לא הרגיש לסוף מוכר שדותיו...לא הרגיש לסוף הוא מוכר את ביתו שנאמר איש כי ימכור בית מושב לא הרגיש לסוף מוכר את בתו שנאמר וכי ימכור איש את בתו

ומדובנין מן סוסיא למבריא רבי חזקיה בשם רבי אבא בר ממל זה שהוא מודד בכפישה ונסתיימה לו שנים ושלושה פעמים אסור למוד בה אמר רבי הושעיא אסור מימר עבוד אצבעך טבח כהן שנחמנה לו בכור מהו מקטעתא קופדין ומזבנתא גוא שוקא ר' ירמיה סבר מימר שרא מן הדא את שדרכו ליאגד בבית אונגין אותו בשוק אמר רבי מנא כל גרמה היא אמרה דהוא אסור שלא יהא כעושה סחורה בגופו:

דלעיל שאם לקט לעצמו והותר מותר למכרו וכיוצא בזה וכן מותר למכור מעט מעט כדאמר' שם (בהלכה ד') וכשמוכרין לא ימכור לא במדה ולא במשקל ולא במנין שלא יהא נראה כסוחר בפירות שביעית ומדקדק למוכרין בצמצום במדה וכו' אלא מוכרין אכסרה שמתוך כך ימכור אותם בזול ויהא יכיר שהוא נוהג בהן מנהג הפקר:

לעשירים אבל מה שאמר במקום אחר בין לעניים בין לעשירים מה מקיימו ב"ש שמעיהו דב"ה תשמטנה ונמשטה מיעוט זה בין לעניים בין לעשירים אבל מה שנאמר במקום אחר לעניים אבל לא לעשירים אמר ר' אבון לישן דמתני' מסייע לד"ש ב"ל עד שיפקיר אף לעשירים כשמיטה הפקר לבהמה אבל לא לאדם לגוים אבל לא לישראל לעשירים אבל לא לעניים ד"ה אין הפקרו הפקר לאדם אבל לא לבהמה לישראל אבל לא לגוים לעניי אותה העיר אבל לא לעניי עיר אחרת פלוגתא דר' יוחנן ור"ש על דעתיה דר' יוחנן הפקרו הפקר וע"ד ד"ש ב"ל אין הפקרו הפקר

הוא בכלל כל מה שיצמח מן הארץ, ואמנם בא זה הצויו בכרם ובית לבד בעבור שבא בכתוב האזהרה בייחוד מלאסוף תבואת הכרם והוא אמרו (ר"פ בהר ל"ת רגז) ואת ענבי וניריך לא תבצור, וכמו שהכרם שהפקרו מצות עשה מניעתו מצות ל"ת כן כל מה שיצמח בשנה שביעית שהתבאר שהפקרו בעשה הנה מניעתו בלא תעשה ויהיה דין הוית כדון הכרם בעשה ולא תעשה ודין זה ודין שאר פירות אחר. הנה התבאר מכל מה שקדם שהשמיטה גדולי שביעית מצות עשה. וכבר התבאר משפטי מצוה זו במסכת שביעית. והיא אינה חובה מן התורה אלא לפירות ארץ ישראל כלבד:

הפקר אף דלא הפקירו הבעלים. שוב האיר השי"ת את עיני ומצאתי בהרי"ם ח"א סי' מ"ב האריך וחלק על רבינו ב"י לענין פירות עכו"ם בקרקע עכו"ם ודעת הבי"ד דאינו אפקעתא דמלכא רק מצוה עליו ודעת המהרי"ם דהוא אפקעתא דמלכא..... וגם מצאתי בפאת השלחן שנדפס מחדש להכנס מאה"ק האריך לפלפל וחלק על המהרי"ם ודחה ראייתו ודעתו שהוא רק מ"ע, להפקיר זמב"א מכ"מ ע"ש זאורן.....אלא ע"כ דהוא אפקעתא דמלכא ואין חילוק בין אנשים לנשים דהתורה אפקרי' אך אם נעל כרמו עובר בעשה גם הנשים עובדים כמ"ע כיון שהוא כשוא"ת ולא בקו"ע אפשר דהנשים חייבות.....אם כן לדעת הרא"ש דה"ל מצות עשה שהו"ג ע"כ דאפקעתא דמלכא הוא ונשים גם כן בכלל זה דאי ה"ל מצוה היו נשים פטורות דה"ל מ"ע שהו"ג. אם כן לדעת הרא"ש מוכח דה"ל אפקעתא דמלכא. אך לדעת הר"ם לא מוכח דאפשר הוי ליה מצוה אקדקפתא דגברי מכל מקום נשים חייבות דל"ה מ"ע שהו"ג אם כן לדעת הר"ם הספק במקומו עומד.

בעתון הבעלת שנת תר"ע נדפס מכתב ששלח הרב קוק לרב חיים ברלין, בו הוא מציג שהאכרים יפקירו את הפירות וימסרו אותם לבי"ד, והבי"ד ירשה לבעלים לעשות כל מה שנדרש למכירת הפירות בדרך היתר [להתעסק בטיפול ובמכירת כל היבול] והיינו לקחת מהם שכר טירחתם ומכשיריהם.

האמת והשלום

ירושלים כ"ד סיון.

המכתב הבא הלאה הערוך מאת הגאב"ד ריפו ת"ו, להרב הגאון מו"ה חיים ברלין נמסר לנו היום בבקשה להדפיס תיכף, למען שים קץ להמהומה בדבר מכירת ענבי המושבות בירושלם. והדבה שמרציאים המתלוננים על רבני וגאוני ירושלים, כי אך להרע להאכרים נפשם הפצה. האמת כי אין גאוני ורבני ירושלים דורשים אלא קיום הוקף דת קדשינו גם לדעת המחמירים, ובו בפרק שקדו, למצוא תיקון למכירת הענבים, והציעו לפני שלוחי האכרים את האופנים אשר על פיהם יוכלו למכור ענביהם בשוקי ירושלים, ולא באופן אחר. ולזה הסכימה גם דעת הגאב"ד ביפו ת"ו, כאשר עינינו הרואות במכתבו זה שבו יאמר כי גם הוא חשב כן. לכן מה הטוב ומה נעים, יעשו התקונים האלה, ואז ימסרו להמוכרים תעודות מרבני וגאוני ירושלים ת"ו כנהוג עד כה אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה, ועדת ה' תשכון לבטח ושלום על ישראל.

הקדמת מערכת "החבלת" למכתבו של הרב קוק חבלת תר"ע מס' 46 עמ' רצ"ה.

לכבוד ידי"ע הרב הגאון הגדול פאר המעלות והמדות

מהור"ח ברלין שליט"א.

שלו' וברכה.

הנני מוצא לי לחובה להודיע את כתב"ה ש'י' שגם מראשית הענין כשראיתי את נחיצת השימוש בחירת ההפקעה ע"י המכירה לבללות ישוב אה"ק, גברתי בדעתי לעשות כב"ז את כל מה דאפשר לצאת ידי חובת כל הדעות ועל כן תקנתי חותמות לחקוק עליהם שהמחיר בשביעית יה' רק בשביל המכשירים והמותר, כדי להסיר מהדמים דין קרושת שביעית, ולעשות ע"י"ו את הסחורה ע"י תבלעה, וגיליתי דעתי לכל מכירי הנכנסים עמי לדבר בענין זה, שברעתי להבין ג"כ לפני הבעיר, שמרי הפקר שיפקדו כ"א את כל הפירות שיש בהם חשש שביעית וימצאו בקרקעותיו וימסרו בהם לב"ד, ושמרי הרשאה שב"ד מרשים להבעלים הנ"ל לעשות כרשותם כל מה שנדרש למכירת הפירות בדרך היתר דהיינו לקחת מהם שכר מרחם ומכשיריהם, אלא שמראש הסכמתי, שכיון שיש לנו יסוד המכירה שפאו סמכו עליו לבר, אין לדקדק כ"כ כמה יתנו בעד המכשירים והמותר, כיון שהרב מפורש שאין הדמים בעד גוף הפירות.

וה' זה שלו' וברכה אהבה נאמנה כנה"ר ונפשו ירדו עו קשור באהבתו ודורש"ת כאה"ר והורה כבוד ויקר.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק, מכתב הרב קוק, חבלת תר"ע 46.

אברהם יצחק קוק

א. בית דין רשאי לשכור פועלים לקצור ולקטוף פירות וירקות הקדושים בקדושת שביעית, ולחלקם לעבור.¹

ב. כיון שהדבר נעשה על ידי שליח בית דין לצורך הציבור, והפירות נשארים הפקר גם כשהם ברשות בית דין,² מותר לשלוחי בית דין לקצור ולקטוף ולעבד את הפירות לאחר קטיפתם, בדרך כל השנים.³

ג. פירות הנמצאים במחסני בית דין ("אוצר"), כשהגיע זמן הביעור של אותו המין, אינם חייבים להתבער, שהרי הם מופקדים ועומדים.⁴ והלוקח פירות אלה לאחר שעבר זמן הביעור אינו צריך לבערם.⁵

ד. בית דין רשאי לגבות כסף מלוקח הפירות כדי לכסות אה"כ שביעית הפועלים ושאר ההוצאות שבקטיף ובחלוקת הפירות. כסף זה אינו דמי שביעית כיון שאינו תשלום עבור הפירות אלא תשלום עבור ההוצאות של בית דין.⁶

ה. שלוחי בית דין המחלקים את הפירות, רשאים לחלקם לפי משקל, לפי מידה ולפי מספר.⁷

ג. השינוי בקצירה ובקטיף צריך להיות בשני דברים. א. בכמות - דהיינו שלא יקצור ולא יקטוף כמות גדולה, אלא כמות שרגיל להביא לתצרוכת ביתו לכמה ימים. כשאזלה הכמות שהביא, יכול להביא כמות נוספת.⁸ ב. אם הדבר אפשרי, יש לשנות גם בצורת הקצירה או הקטיף, שיעשה בכלי אחר מהרגיל בשאר השנים או יקטוף ביד. אם אי אפשר לשנות, הסומך להקל ולקצור או לקטוף כמות קטנה מן ההפקר מבלי לשנות בצורת המלאכה, לא הפסיד, ראה הערה.⁹

6. הרמב"ם פ"ד ה"א כתב: וזה שנאמר את ספיח קצירך לא תקצור שלא יקצור בדרך שקוצר ככל שנה ואם קצר בדרך הקוצרין לוקה. כיצד, כגון שקצר כל השרה והעמיד כרי ודש בבקר או שקצר לעבודת הארץ כמו שבארנו, אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל. ושם הל' כב: הפירות שיוציא האילן לא יאסוף אותם בדרך שאוסף ככל שנה, שנא' את ענבי נזירך לא תבצור, ואם בצר לעבודת האילן או שבצר בדרך הבעורים לוקה. וכתב החזו"א סי' יב ס"ק ו' ר"ה ונראה: ונראה דלענין איסור דאורייתא של קצירה על ידי הבעלים, כענין שיעשה בדרך שיושין ככל השנים וכל שהשאיר בשדה ושיוור מוכיח עליו שאינו נוהג בעלות, אינו עובר כלאו. אבל לענין שבות שאסרו לאסוף הרבה, שרכ הכמות נראה כסחורה, לא מהני שיוור, שהרי שבות זה כין כבעלים ובין אחר. וכן כתב בס"י בו סדר השביעית אות כ ואות ו. בספר השמיטה פ"ג הערה 12 הביא בשם הגר"ח ברלין שהשיעור שמותר לקצור הוא מוון שלוש סעודות, ובשם הרידב"ז שבתבואה השיעור כדי שיהיה מולל קצת לאכול, ובענבים כדי צריכת עריכה. ובזיתים כדריכת כורדה. וראה עוד במעדני ארץ סי' ג אות ד.

כמעדני ארץ סי' ו' ס"ק א-ד כתב שאיסור קצירה (לא תקצור) ואיסור אסיפת הפירות (תשמטנה ונטשתה) הוא על כמות גדולה של יותר מכדי שאדם מביא לביתו. ושם ס"ק ג' ד"ה ולפי כתב, שכמות קטנה שאדם מביא לביתו, אפילו אם זו כל הכמות שיש בשדה או בגינתו, מותר גם לבעלים לקטוף הכל (לאחר שהפקידו כדון), שלא אסרה תורה אלא כמות

גדולה שלא קרין בה 'לאוכלה'. אמנם כאמור החזו"א כתב שמדאורייתא אפילו קטף כמות גדולה, מ"מ אם לא אסף כל השרה שהשאיר בה שיוור ניכר, אינו עובר. ויש לדון לדבריו כשה יש שיש בה רק כמות קטנה האם מודה ככה"ג שפטור, שכמות קטנה אינה נחשבת דרך בעלים, אלא רס"ל שגם כמות גדולה אם משויר שיוור ניכר אינה דרך בעלים ומותר. מותר לשלוח את חברו שיקטוף עבורו פירות החזו"א מן ההפקר (פ"ח משנה ד: האומר לפועל הא לך איסור זה ולקוט לי ירק היום שכרו מותר. פי' שהספף אינו דמי שביעית שאינו תמורת הירק אלא שכר טירחה. ומשמע שמוותר לשלוח פועל ולכאורה ה"ה כל אדם). השליח יכול להתכוון בשעת הקטיף לזכות בפירות עבור חברו, או להשאירם הפקר עד שיתנם לחברו (בתוס' עבודה זרה דף סב ע"א ד"ה לקוט לי כתב, שלמ"ד המגביה מציאה לחברו קנה חברו, וזה הפועל כירק עבור המגלה. ולמ"ד המגביה מציאה לחברו לא קנה חברו, לא וזה עובדו והירק הפקר עד שמגיע לרשותו. ולכאורה ה"ה הוא רשאי לזכות לעצמו על מנת לתת אח"כ כמתנה למשלח וכמו שפסק הרמב"ם פ"ו ה"ט"ו שאוכלים פירות שביעית בטובה: "כיצד בטובה שיתן לו פירות שביעית כמי שעשה עמו טובה שנתן לו". וכן משמע בחזו"א סי' טו ס"ק ג'). אמנם אם וזה קודם לעצמו כמות שמותר לקטוף ואח"כ רוצה לקטוף עבור חברו, נראה שאינו יכול לזכות לעצמו כדי לתת אח"כ לחברו כמתנה אפי"ש שדעתו לכך מתחילה שהרי אסור לו לזכות יותר. אמנם יתכן שיכול להשאירם הפקר עד שיתנם לחברו (ויש לברר אם יכול לזכות מיד בקטיף לחברו, שהרי אסור לו לזכות לעצמו, ואולי אין כאן מיגו דוכי לפנשה וזכי לחבריה).

הערה 1 - כפי שני אלה נאמר
הערה 2 - כפי שני אלה נאמר

1. תוספתא פ"ח א, ב. והובאה בר"ש פ"ט משנה ח וברמב"ן ויקרא כה, ז. אמנם הרש"ס ירושלמי פ"ט הלכה ד (ה) ר"ה חזון הכי, והלכה ו' ר"ה ואני אומר, ד"ה אבל כאמת, פירש תוספתא זו כפירות שישית. וראה בחזו"א סי' יא ס"ק ו' ר"ה כמה שכתב ד"ה ומה, שהקשה על דברי הרש"ס. הרמב"ם לא הביא תוספתא זו כלל. ראה עמ' 267.

* אם לעשות חשבון השקעות על קודם שמיטה, הרבה פעמים מאד אמר שהוא מסתפק, ובכל פעם חזר להגיד, שהלא בתוספתא לא נזכר רק מקצירה ואילך. בקיץ תשי"א (ערב שביעית) אמר שבינתיים לעשות על פי כ"ד ואח"כ לברר הדין ובשעת מעשה הוא נשאר בספק.

פעם בנוכחות של הרב ממסמיה (כני-ראם) התייר, אח"כ כמה פעמים בספק. פעם אמר תעשו כ"ד ונחזו ונראה אח"כ ולבסוף שלא, ושוכ שספק אצלו. הרב ממסמיה אמר שבתחילת שביעית הסכים (החזו"א) בדוחק לעשות חשבון מהתחלה שהסתמכו תושבי בני ראם כעבודתם שיש כ"ד והתחשבו כבר כפועלי כ"ד. וצ"ע לי שבכל פעם לא הכריע לקולא שהלא זה כבר לא מוזכר בתוספתא, וכן נראה לי הסברא שהלא התורה הפקירה הכל במחוכר.